

Interjecția în texte vechi românești

Margareta Manu Magda*

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Calea 13 Septembrie 13, 050711 București, România

Despre articol

Istoric:

Primit 1 iunie 2017

Acceptat 6 iulie 2017

Publicat 30 septembrie 2017

Cuvinte-cheie:

interjecție

expansiune diacronică

derivare semantică

româna veche

româna modernă

pragmatizare

Rezumat

Lucrarea încearcă să identifice problemele speciale puse de studiul interjecției în limba română veche (pe baza examinării unui corpus de texte aparținând perioadei 1600–1780, raportate la texte din româna modernă). Am urmărit în ce mod anumite formațiuni interjecționale au dobândit, prin expansiune diacronică, noi valori gramaticale, semantice și pragmatice.

Structura lucrării este următoarea: secțiunea introductivă (§1) prezintă pe scurt poziția autoarei privind statutul ocupat de categoria interjecției la nivel morfosintactic, semantic și pragmatic (§1.1) și privind relația dintre diverse structuri lingvistice și procesul lor de gramaticalizare / pragmatizare (§1.2); §2 se referă la traseele specifice urmate de evoluția diverselor categorii de interjecții analizate, de la româna veche spre româna modernă: prezentativele *adecă*, *iată*, *ni* (§2.1), hortativele *haide*, *ni* (§2.2), conativele *bre*, *măi* (§2.3), conectorii cu funcție de semnale demarcativă *adevăr*, *amin* (§2.4); §3 are ca obiectiv descrierea unei specii de derivație delocutivă, ilustrată, în limba română, de variantele semantice lexicalizate ale interjecției secundare *Doamne!*; studiul se încheie cu câteva concluzii referitoare la rezultatele cercetării (§4).

1. Preliminarii

1.1. Autorii care s-au ocupat în ultimii ani de studiul interjecției sînt de comun acord cu faptul că acestea are o importantă funcție în comunicare și că semnificațiile și funcțiile ei diferă de la o limbă la alta¹.

Astfel, limba română dispune de un inventar extins de formațiuni interjecționale, înregistrat și descris în lucrări de profil. Pentru româna modernă, dispunem de o bogată bibliografie a problemei². Pentru româna veche, descrierea construcțiilor interjecționale acoperă o bibliografie mai restrînsă³.

1.2. În studiul de față, vom urmări traseele specifice parcurse de anumite interjecții cu valori prototipice din româna veche în evoluția lor spre româna modernă. Am selecționat pentru analiză cîteva dintre cele mai reprezentative formațiuni interjecționale din categoria prezentativelor (*adecă*, *iată* și *ni*), a hortativelor (*haide* și *ni*), a adresativelor (*bre*, *măi*), a conectorilor cu funcție de semnale demarcativă (*adevăr*, *amin*), și a emotivelor (interjecția secundară *Doamne!*). Vom încerca să prezentăm în ce mod unele dintre aceste elemente lexicale, în condițiile anumitor constrîngeri morfosintactice și pragmatice contextuale, își modifică în timp forma, sensul și/sau funcția (unele interjecții se gramaticalizează / pragmatizează, consolidîndu-și noul statut: „grammatical material become more grammatical”, Traugott, 1995, p. 15).

1.3. Am utilizat, ca bază teoretică, în stabilirea statutului lingvistic al interjecției, modele propuse în literatura de specialitate a ultimilor ani: a) modelul explicativ (cognitiv) al procesului de „subiectivare” („subjectification” – vezi Traugott, 1989 și 1995⁴) și b) modelul semantico-pragmatic specific evoluției interjecțiilor (vezi, între altele, Gonçalves, 2000 și 2002; Hopper & Traugott, 1993).

* Adresă de corespondență: margaretamagda@yahoo.com.

¹ Vezi, în acest sens, „Journal of Pragmatics”, vol. 18, nr. 2–3, 1992, consacrat integral studiului interjecției [online].

² Pentru prezentarea inventarului și tipologiei interjecțiilor din limba română standard, cf., între altele, GALR, I, *Interjecția*, p. 657–686 și GALR, II, *Grupul interjecțional*, p. 119–123.

³ Frîncu (2009, p. 151–154; p. 335–336) prezintă un inventar al principalelor interjecții din limba română veche.

⁴ În Traugott (1995, p. 46), „subiectivarea” („subjectification”) este definită ca dezvoltare a unei expresii gramaticale în legătură cu atitudinea sau credința vorbitorului referitoare la ceea ce spune.

1.3.1. *Aspecte definitorii ale interjecției.* Categoria lingvistică a interjecției, avînd ca trăsături definitorii *intonația exclamativă* și *non-flexiunea*, este o clasă de cuvinte eterogenă, atît sub aspect gramatical, cît și sub aspect semantic.

- a) Sub aspect gramatical, interjecția este o subcategorie diferențiată de alte subcategorii⁵ deoarece:
 - este o *frază non-prototipică* (un echivalent al frazei care, asemenea fragmentelor sintagmatice de tip pro-frază, nu prezintă structura subiect – predicat)⁶;
 - este o subcategorie ale cărei elemente, numite de unii cercetători⁷ *semnale lingvistice*, sînt mărci ale unui *act de predicție non-frastic*.
- b) Sub aspect semantic, interjecția este caracterizată printr-o *semnificație vagă*, fapt ce permite utilizarea ei într-un număr foarte mare de contexte care îi influențează sensul prototipic. Aceste semnificații contextuale, fixate în timp, se convenționalizează.
- c) Sub aspect pragmatic, categoria interjecției prezintă o anumită omogenitate, avînd în vedere baza de definiție de natură performativă și capacitatea interjecției de a evolua în direcția altor categorii funcționale. La acest nivel, interjecția interacționează cu formațiuni precum exclamația, vocativul și imperativul, în performarea unor acte lingvistice ca avertizarea, injuria, insulta, jurămîntul sau blestemul etc.

1.3.2. *Premise ale derivării semantice.* În teoria gramaticalizării, schimbarea semantică este redată printr-un număr de termeni precum: *bleaching*, *desemanticisation*, *semantic loss* și *weakening*; numitorul comun al sensului acestor termeni este de „pierdere” (*loss*). În cazul tipic de gramaticalizare, avem a face cu o redistribuire sau o alunecare de sens, nu cu o pierdere (Hopper & Traugott, 1993, p. 84). „Alunecarea” este un proces gradat, prin care forme și construcții, la început exprimînd sensuri lexicale primare, concrete și obiective, prin utilizare repetată, în contexte sintactice locale, ajung să îndeplinească funcții tot mai abstracte, pragmatice, interpersonale, bazate pe reacția vorbitorului (la Traugott, 1995, p. 32, „subjectification”).

2. Direcții de evoluție a unor interjecții din româna veche spre româna modernă

În sec. al XVI-lea și în prima jumătate a sec. al XVII-lea, inventarul de interjecții cuprindea numeroase elemente moștenite sau împrumutate care, ulterior, au dispărut sau și-au restrîns utilizarea.

Textele românești vechi evidențiază o mare instabilitate funcțională a semnalelor lingvistice interjective. Acestea prezintă o evoluție frecvent recognoscibilă în diacronie (prin forme coexistente în sincronie). Datorită echivalenței semantice dintre unele interjecții și diverse părți de vorbire (verbe, pronume, adjective sau adverbe), interjecțiile sau grupurile interjecționale, construite în jurul interjecției, pot ocupa poziții sintactice specifice respectivelor clase de cuvinte⁸.

2.1. *Prezentativele adică, iată, ni*

Interjecția prezentativă este principalul mijloc gramaticalizat pentru realizarea operației de prezentare în limba română⁹. În secolul al XVI-lea, interjecțiile prezentative prototipice sînt *adecă* și *iată*, forme

⁵După autori precum Cuenca (1997), Cuenca & Hilferty (1999), Gonçalves (2000) etc.

⁶Cf. Gonçalves (2000, p. 4): „tous les équivalents de la phrase qui ne présentent pas de structure sujet-prédicat, comme les fragments syntagmatiques, les pro-phrases, etc. sont donc *des phrases non prototypiques*. Les interjections constituent alors une sous-catégorie de la catégorie grammaticale de niveau basique *fragment*”.

⁷Cf. Olivier (1985), care clasifică semnalele lingvistice în „signaux linguistiques anonymes, formules interpersonnelles stéréotypées et interjections”.

⁸„Între clasa interjecției și celelalte clase de cuvinte există treceri în ambele sensuri: cuvinte aparținînd altor clase devin interjecții secundare, pierzîndu-și total sau parțial sensul de bază și dezvoltînd valori afective, expresive, iar interjecțiile pot constitui baze de derivare pentru verbe și substantive, în general (accidental, și pentru adjective), prin sufixare, respectiv articulare, atașarea unor desinențe substantivale sau adjectivale ori a unor determinanți substantivali (ca procedee mai frecvente).” (Croitor, în GALR, I, p. 677).

⁹Prezentativele prototipice, pentru clasa în discuție, sînt *iată* (*iacă*, *iacătă*, *ia(n)*) și *uite* (*uitați*) și variantele populare ale acestora: *ete*, *iete*, *iote*, *oite*, *uiche*, *uie*, *ute*, încadrabile în categoria interjecțiilor conative, „care contribuie la a lua cunoștință”, de

concurrente care se dezvoltă divergent. Prima s-a specializat, în timp, cu valoare de marcă prototipică a reformulării, pierzând funcția prezentativă, după ce o vreme cele două sensuri ale acesteia au coexistat la nivelul textelor¹⁰. Regional, sînt înregistrate și *îni*, *iani*, *iane* și *ni*¹¹ „iată”. Unele dintre aceste forme sînt polisemantice, putînd folosi la exprimarea unor modalități de prezentare variate. Aceeași marcă de prezentare poate corespunde unui spectru de funcții diferite în raport cu tipul de construcție sau de context.

Dăm mai jos cîteva variante ale prezentativelor citate, ilustrative pentru alunecarea de sens, și, în final, pentru modificarea de statut gramatical, despre care vorbeam.

2.1.1. ADICĂ¹² (cu variantele *adecă* și *adăcă*), „iată”, „uite” (adverb → interjecție → conector de reformulare)

Avînd valoare primară de adverb, folosirea interjecțională a lui *adică* este deosebit de frecventă în textele din epoca cercetată: „*adică* este în plină concurență cu *iată* (*iacă*)” (Frâncu, 2009, p. 151). Au fost identificate în texte următoarele utilizări: sens prezentativ propriu-zis (prezentativ al existenței și al identității) (1); valoare de întărire, parafare a celor prezentate într-un act administrativ (2a,b); sens (element) citațional (3); sens explicativ (alunecare spre valoarea conectivului de reformulare) (4a–c).

- (1) *Patriarșii încep cîntare: Adecă, Dumnezeuul nostru înălță-se.* (cc².1581, 194)
- (2) a. *Adecă eu, Marin o(t) Boldești, scris-am acest zăpis [a]l meu [...] cum să se știe că am vîndut ocina din Scroviște.* (DÎ, VII, Zăpis de vînzare, Dîmbovița sau Prahova, 1582)
- b. *Adecă eu, Iorga, feciorul buscăi de Bunești, scri<u> eu și mărtu<risesc>.* (DÎ, CIV, Zăpis de cumpărare, Bunești – j. Vaslui, [1595–1597])
- (3) *Că zice svînta scriptură: Blaže(n) mu(ž), adecă „Ferice de bărbatul ce nu mearge spre sfatul necuraților și pre calea păcătoșilor”.* (DÎ, LIX, Însemnare, Galați, 1570–1571)
- (4) a. *După cuvîntul ce grăise, că „mai nainte”, zice, „de ce mă veri chema, zic: Adecă, eu”* (cc².1581, 20)
- b. *Ce adecă, aceastea toate să le părăsim și să mergem după Hristos.* (cc².1581, 75)
- c. *Ce se zice limbile, adecă cum ai zice, împreună tot omul ce-i smeri păcatului.* (cc².1581, 558)

2.1.2. IATĂ (*iaca*, *iacă*, *iacătă*), „uite”

(valoare demonstrativă → interjecție prezentativă → valoare argumentativă / conector)

Utilizată inițial cu sens „demonstrativ” (avînd ca scop de a atrage atenția alocutorului asupra prezenței efective și singularizante a unui obiect din lumea referențială, dirijîndu-i privirea asupra acestuia din urmă), interjecția *iată* a pătruns în română din bulgară (< *eto*, *ete* etc.)¹³, cel mai probabil prin intermediul textelor

către alocutor, de o „ofertă” (intenție) a locutorului. Pentru inventarul prezentativelor în limba română, cf. DA, DEX, MDA s.v.

¹⁰ „Presentatives are predicates with an NP / DP or a clausal complement, or parenthetical markers. Parenthetical presentatives may be pragmaticalized as focalizers or discourse connectors. In the 16th century (see Manu Magda, 2014), *adecă* and *iată* are in competition, since they have very similar functions; *adecă* is the only presentative marker in CP¹.1577 and PS.1573–8 and it is the most frequent one in PH.1500–10, CB.1559–60, CV.1563–83, while *iată* is preferred in CT.1560–1, CC¹.1567, CC².1581; in PO, the form *iaca* prevails (Zafiu, 2015a). In the second OR period, *adecă* (which is less integrated into the syntactic structure from the earliest texts) loses its presentative function (except for some legal formulas) and becomes a prototypical paraphrastic reformulation marker (Zafiu, 2015a; Zamfir, 2015; §4.8.2). In MR, *iată* preserves all its functions, while adding new pragmatic values; *iaca* and *iacătă* also continue to be presentatives, but they are restricted to the colloquial register” (Zafiu, în *SOR*, p. 602).

¹¹ Cf. N. Drăganu, *Prefață* la *CTd.1600–40*, p. 150: „Hașdeu (Cuv. II, p. 112 și 235) vedea în formele *îni* și *iani* pe latinul *en* (cf. gr. v., pol. *ano*, *anu*, nordsrb. *ano*, slav. *na*, ung. *ne*, *ni*, germ. *nu*, *na*, cari toate sînt înrudite în privința fonetică și a înțelesului). Astăzi se aude *în*, *ian* sau *zani* și *ni*. *Ini* ar putea corespunde latinescului *en*, *ni* e unguresc, iar *iani* și *iane* e mult mai probabil că sînt compuse din *ia* («Wohl nicht lat. *eja*, sondern alb., bulg. *ia*», Tiktin-Rum.-Deutsches Wb., p. 746) cu ungurescul *ni*, *ne*. – *ia+ni*, *ia+ne* (cf. și Tiktin, *ibid.*, p. 748)”. Vezi și Frâncu (2009, p. 154).

¹² Cuvînt de origine controversată (după DA, de origine necunoscută, după Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 7, din *id est quort* sau *ad id quod*, ultima etimologie e preluată și de Scriban (DLR), după Procopovici, Dacor. X, 79 din *adest eccum*, după Ciorănescu din lat. *adeque* „deopotrivă, la fel”) (apud Frâncu, 2009, p. 151).

¹³ IATĂ! Interj. 1. *Voilà; Voiți*, 2. *Voilà que* (soudain) [...] Din bulg. *Jato*, idem (*eto*, *ete* etc. *Eto ce* ... „iată că”); (DA, s.v.).

bisericești, în texte românești scrise de diverse facturi, urmînd inițial tiparul de utilizare preluat din textul slavon și dezvoltînd ulterior alte sensuri contextuale.

Concomitent cu forma cultă, interjecția *iată* a pătruns și prin filieră populară (dialectală), în variante ca *ete/iete* etc., în graiurile sudice (oltenești, muntenești), concurînd forma locală *uite* și dînd naștere unor forme contaminate cu aceasta din urmă (5a,b):

- (5) a. *Am treierat și cu caii, ete aici chiar aveam aria* (TDO, 335)
 b. *Bre, tataie, iote-așa, iote-așa, și noi avem un berbec!* (TDM II, 498)

În mod tradițional, *iată* s-a specializat pentru realizarea prezentării textuale (scrise)¹⁴. În textele consultate, realizează toate valorile fundamentale specifice prezentativelor: sens prezentativ propriu-zis (prezentativ al existenței și al identității) (6a–d); valoare de întărire, parafare a celor prezentate într-un act administrativ (7); valoare argumentativă (8).

- (6) a. *Și iată acestu om al mieu ce am tremes la domniia-voastră, el este frate acelu fecior.* (DÎ, Scrisoare, Transilvania, 1599–1600)
 b. *Zise Rahila: „Iaca, aicea Bala, slujnica mea”.* (PO.1582, cap. 30, 3)
 c. *Iosif, iară, zise: „Iaca, unde sănt”.* (PO.1582, cap. 37, 14)
 d. *Iaca, domnu-mieu cu aceea unde eu sănt la el, pre nemică grije nu purtă.* (PO.1582, cap. 30, 39)
 (7) *Iată eu egumenul și tot săborul de la mănăstirea de la Muldoviță.* (DÎ, LXXXII, Scrisoare, Suceava, Mănăstirea Modovița, [30 iunie 1592])
 (8) *Și neavînd cine o lega, iată jiuțineasa Tămășoai grecoia să află [de] o deade la meșter de o legă, ca să aibă și ea pomeană.* (DÎ, LIX, Însemnare, Galați, 1570–1571)

2.1.3. Formațiuni în expansiune

Interjecțiile prezentative (ca și cele injonctive – vezi mai jos) tind, în timp, să preia poziția gramaticală a verbului¹⁵ (9, 10), fapt întărit și de prezența, în context, a unui complementizator – aici, *că* (9a–c, 10).

- (9) a. *Iaca că am început a grăi cu Domnul* (PO.1582, 59)
 b. *Care lucru iată că și fu* (ICP~1700, 88^v)
 c. *Ce, cumu-m zise, eu și făcui, și iacătă că văz!* (PO.1582, 185)
 d. *Iată-ți muiarea ta* (PO.1582, 45)
 e. *Iacătă-l unde șade* (A.1620, 11^r)
 (10) *Oprită fu bunătatea de pre pămînt dentr-acealea zile de ce fusease zis: „Adecă, că se voru lăsa casele voastre pustii”.* (CC².1581, 211)

În secolul al XVI-lea, cele două prezentative discutate coexistă uneori în același context (11a,b) (Densușianu, 1961, II, p. 161, *apud* Zafiu, în *SOR*, p. 604); „*adecă* ocupă primul loc (echivalînd cu un conector) și *iată*, poziția secundă (funcționînd ca focalizator)” (Zafiu, în *SOR*, p. 604).

- (11) a. *Demîneața iară, adecă iaca Liia* (PO.1582, 98)

¹⁴ *Iată* se referă la existența relativă a unei ființe, care poate fi abordată într-o manieră particularizată sau nu. Valoarea semantică *forte*, la care ne referim, justifică utilizarea foarte frecventă a acestui prezentativ în texte religioase (unde necesitatea confirmării, cu absolută certitudine, a existenței divine și a lucrărilor acesteia este obligatorie). *Iată* și-a extins apoi, treptat, funcționalitatea în textele beletristice. În comunicarea orală colocvială, această interjecție lipsește aproape cu desăvîrșire. Retorica bazată pe utilizarea în număr mare a prezentativelor textuale în argumentație se regăsește, pe alocuri, în discursurile oficiale actuale și, recent, este foarte productivă în comunicarea din presa vorbită. Referitor la comportamentul prezentativelor în româna modernă, vezi Manu Magda (2009a).

¹⁵ „Pot avea funcție de predicat, admițînd unele dintre complinirile verbului (complement direct, exprimat prin substantiv, pronume, inclusiv prin clitice, sau propozițional, dativ posesiv, predicativ suplimentar)” (Croitor, în *GALR*, I, p. 674).

- b. *Adecă, iată, carei se delungă de tine, pier.* (cc².1581, 15)

În evoluția lor spre româna modernă, prezentativele dezvoltă valori pragmatice de *conectori* precum: conector narativ, marcînd discontinuitatea sau surpriza (12a), în special, după construcții temporale sau condiționale (Avram, 1960, p. 47, *apud* Zafiu, în *SOR*, p. 604), conector conclusiv (12b) etc.

- (12) a. *Ce cugetînd el aceastea, iată îngerul Domnului și să arată lui.* (NT.1648, 3^v)
 b. *Căzu adecă soțul lui, la picioarele lui* (NT.1648, 24^f)

2.2. Interjecțiile hortative

Interjecțiile hortative au un parcurs diacronic mai complex decît prezentativele, în evoluția lor de la și înspre alte clase lexico-gramaticale.

2.2.1. BLEM (bleși, blemați), PAS(ă), VĂ

(forme verbale → interjecții → dispar în româna modernă)

În epoca românei timpurii, caracterizată prin rigiditate mai mare a modelelor retorice utilizate în redactare, precum și prin prezența scăzută a elementelor oralității, specifice dialogului, textele consultate conțin interjecții, provenite din forme verbale de imperativ cu sens directiv, precum *blem*, *bleși*, *blemați*¹⁶ (13a,b), *pas(ă)*¹⁷ (14a–d) și *vă*¹⁸ (15a–e), izolate în româna tîrzie și înlocuite cu alte forme, de factură interjecțională (elementul colocvial de origine turcă *hai(de)* și elementul de sorginte maghiară *ni*¹⁹, cu variantele *iane* / *iani*) (v. *infra*, §2.3.2).

- (13) a. *Dzisă: „Blem, frate Ciacal, [...]”* (CD.1698, 70)
 b. *Blăm de-m arată.* (A.1620, 72)
- (14) a. *Pasă, pasă, Alexandre, că ție nu e dat să lăcuiești tu cu noi.* (A.1620, 32)
 b. *Filoane, pasă dară și-i zi să iasă Alexandru.* (A.1620, 5)
 c. *Pasă lăuntru la faraon și dzi aceasta lui* (PO.1582, cap. 8, 1)
 d. *Și pasă înaintea lui pre țăr murile apei.* (PO.1582, cap. 7, 15)
- (15) a. *Dzise fata lui faraon ei: „Vă!”* (PO.1582, cap. 2, 8)
 b. *Vă, drept aceaea, și adună într-una bărbații lu Izdrail.* (PO.1582, cap. 3, 16)
 c. *Zise Ietro lui: „Vă cu pace!”* (PO.1582, cap. 4, 18)
 d. *„Vă înaintea lu Moisi în pustie!”* (PO.1582, cap. 4, 27)
 e. *Vă la faraon, măne demăneață.* (PO.1582, cap. 7, 15)

2.2.2. NI, IANE (iani)

2.2.2.1. Interjecția *ni* cu sens hortativ, după un imperativ sau conjunctiv (16a–e), identificată atît în textele nordice, cît și în cele sudice din secolul al XVI-lea, își restrînge circulația spre nord, fiind astăzi atestată cu valoare prezentativă doar în limbajul regional (17, 18).

ROMÂNA VECHĂ

- (16) a. *Ni, să dzidim o cetate și turnul cui văr vul să agiungă la ceriu.* (PO.1582, cap. 11, 4)
 b. *Ni, să pogorim gios și să turburăm limba lor.* (PO.1582, cap. 11, 7)

¹⁶Cf. DEX-online, s.v. BLEM (BLĂM) – (înv.) „Arhaismul acesta și în Maramureș se aude mai rar și numai în cîteva sate” (Țiplea, 1906, p. 432). – Lat. *ambulo, ambulare* („a umbla”) > *imbla(re)* > *umbla*. Alături de cuv. formate în rom. cu pref. *în-* (*îm-*) utilizate cu și fără prefix: *bătrîni* / *îmbătrîni*, *tineri* / *întineri*, *sănătoși* / *însănătoși*, *bucur* / *îmbucura* etc., și aici s-a utilizat forma fără *îm-*, considerîndu-se că e prefix și nu un cuvînt moștenit (Felecan, 1994, p. 38).

¹⁷Cf. DEX-online, s.v. PĂSĂ², pers. 3 *pasă*.

¹⁸Cf. DEX-online, s.v. VĂ (lat. *vade*).

¹⁹Cf. DEX-online, s.v. NI interj.

- c. *Derept aceasta, ni, să dăm vin a bea tatălui nostru.* (PO.1582, cap. 19, 32)
 d. *Zise Laban: „Ni, batăr, așa să fie cum dzici”.* (PO.1582, cap. 30, 34)
 e. *Ni, deaca amu ai vrut să te duci [...], derept-ce ai furat domnedzeii miei?* (PO.1582, cap. 31, 30)

ROMÂNĂ DIALECTALĂ

Ni (< magh. *nez*) este astăzi o interjecție prezentativă cu circulație regională restrânsă (Transilvania centrală și nord-vestică). Avînd, în general, sensul lui *uite*, formațiunea funcționează, în primul rînd, cu valoare de intensificare, singură sau în cumul cu alte mărci din aceeași categorie (17a,b). Cel mai frecvent, acest prezentativ este asociat cu deictice ostensive (pronumele, adjectivele și adverbele demonstrative, pronumele personale de persoana a III-a, ca și articolele hotărîte), manifestînd diverse stadii de clișeizare (18a-c)²⁰.

- (17) a. „*nii!*” zîce „*se lup mare iesă colo pe dos*” // „*undi-i?*” // (TDN, 41)
 b. *d-apăi uite ni!* / *primăvara / adică iarna no / le grijîm acasă* // (TDN, 85)
 (18) a. *ciobanu care-i rîndu să dușe cu oile / iestălalt stă... de la stîna / pe rînd așa ni* // (TDN, 223)
 b. *avea cuptoriu / din casă / și un ciubăr așa ni / une merea [...] băga lemnile așa ni // înc-amu am de-alea ni* // (TDN, 224)

2.2.2.2. Regional, sînt înregistrate și *iane, iani*, „iată” (19). Frâncu (2009, p. 154) consemnează faptul că, asemenea lui *ni, iane (iani)* < *ia + ne* „își retrage treptat întrebuițarea după 1600 la unele texte nordice: *iane* (cv.1563–83, 20^v/12; cc².1581, 315, 364, 407), *iani* (? , XII, 100^f/11, XIV, 113^f/5, 8; ctd.1600–40, 102^f/2, 16, 110^v/1)”.

- (19) *Iane a-mu trupe* (ctd.1600–40, 110^v)

2.2.3. HAI(DE)²¹

(interjecție hortativă cu multiple utilizări contextuale → valoare de imperativ → conector)

În româna veche, o dată cu pătrunderea elementelor specifice oralității colocviale în textele consultate, sînt înregistrate și interjecțiile hortative de origine turcă *hai(di/de)* (cu circulație largă în Balcani)²². Acestea se extind, în timp (în special în varianta vorbită a limbii și mai puțin în româna scrisă, cu excepția stilului presei), și fac carieră în româna modernă colocvială, glisînd spre statutul de verb (prezintă un început de paradigmă desinențială, asemenea lui *poftim, uite*)²³.

Prin însăși natura ei²⁴, *hai* a fost caracterizată drept interjecția tipică a interacțiunii²⁵ în limba română. Această formă *alocutivă* este specializată pentru comunicare în structuri dialogale care presupun, obligatoriu, prezența (reală sau imaginară) a unui alocutor. De aceea, interjecția în discuție pătrunde tîrziu în varianta scrisă a românei, mai cu seamă în texte aparținînd stilului beletristic. În acest context, ia locul imperativelor *blem, pas(ă), ia(ni)*, conservă valoarea de imperativ cu care adesea se și însoțește (20a), tinzînd să-l înlocuiască (20b–d) (alăturîndu-se vocativului – 20c,d)²⁶.

ROMÂNĂ VECHĂ

²⁰Pentru acest subiect, vezi Manu Magda (2009b).

²¹Vezi, de exemplu, TDRG, s.v.: „türk. *hayde, -di, -da*; in allen Nachbar- u. Balkansprachen.

²²Acestea sînt considerate (v. Frâncu, 2009, p. 335) inovații ale epocii prefanariote și fanariote (1640–1680).

²³Pentru descrierea statutului acestor interjecții în româna modernă, vezi, între altele, Manu Magda (2009a).

²⁴Avînd sens apropiat de al imperativului, interjecțiile hortative prezintă unele trăsături comune cu vocativul și cu imperativul: pot apărea izolat în frază, se rostesc cu o intonație specială și servesc spre a ne adresa cuiva; de aceea interjecțiile acestea pot însoți un vocativ sau un imperativ (GALR, I, p. 667).

²⁵Formularea aparține Rodicăi Zafiu (2005).

²⁶Contextual, interjecția *hai(de)* poate fi asociată sau (din ce în ce mai frecvent) asimilată: cu un imperativ (ori o expresie performativă) sau cu conjunctivul hortativ. În utilizarea inițială, termenul *hai(de)* a fost asociat cu imperativul unor verbe de mișcare („Vino! veniți! să mergem!”). În această configurație, *hai(de)* manifestă disponibilitățile combinatorii ale verbului substituit. Vezi, în acest sens, DEX online, s.v. *Hai*.

- (20) a. *Una dintre dinsele zise către cealaltă: – Hai să ne coborâm aici.* (CPR, 207)
 b. *Au dzis copilului: „Hai ghidi cabpol!”* (NL~1750–66, 222)
 c. *Hai mare prislestiață ce ești.* (CD.1698, 160)
 d. *Haide, prietine, vino să-ți arăt câte feluri de bucate facem astăzi* (CPR, 235)

ROMÂNĂ MODERNĂ

Cu toate că aparține, prin definiție, unei clase de cuvinte neflexibile, interjecția *hai(de)*, cu valoare de imperativ, prezintă, în româna modernă, un început de flexiune (avînd forme cu desinența verbală de persoana a II-a plural –*ți*: *haideți* (21a) sau cu desinența verbală de persoana I plural –*m*: *haidem* (21b–d); aceasta din urmă are o sferă de utilizare mai restrînsă – „popular și învechit”).

- (21) a. *A: Haideți să-ncercăm.* (IVRLA, 193)
 b. – *Aimée, știi ce? Haidem la Constanța!*
 – *Haidem!* rosti ea spontan...
 – *Atunci haidem în vagonul-restaurant pentru refacere.*
 – *Haidem, Aimée, e timpul să mergem.*
 (M. Drumeș, *Invitație la vals*, apud Pană Dindelegan (2009), p. 533–536)
 c. *Și-i șopti: – Haidem la Sala Catalană.*
 (M. Eliade, *Maitreyi și alte proze*, apud Pană Dindelegan (2009), p. 533–536)
 d. *Vă rog și vă implor să haidem insuportabili stînd și înțelepți...*
Haidem să fim rude, i-am spus...
Haidem să ne mișcăm, îmbrățișarea vieții mele.
 (N. Stănescu, *Epica Magna*, apud Pană Dindelegan (2009), p. 533–536)

În anumite contexte, *hai(de)* se alătură elementelor limbii care au rolul de a se referi la componentele actului comunicativ, funcționînd ca marcator discursiv. În texte monologate, interjecția *hai(de)* are calitatea de conector discursiv (în formule clișeizate), marcînd diverse roluri argumentative (dirijînd decodarea intențiilor cu care a fost formulat un enunț)²⁷.

2.3. Interjecțiile adresative²⁸

2.3.1. BRE, MĂI

(interjecție conotată „popular” → interjecție conotată „familiar” → valoare de vocativ)

ROMÂNĂ VECHIE TÎRZIE

Interjecțiile adresative și fatice sînt absente din textele vechi; ele apar, sporadic, în primele texte beletristice ale românei tîrzii, pătrunzînd în literatura secolului al XIX-lea și al XX-lea²⁹, pentru a domina mai toate contextele românei moderne unde tind să preia, uneori, comportamentul gramatical al vocativului (adesea precedînd un substantiv în vocativ, cu care formează o unitate intonațională sau luîndu-i locul)³⁰.

- (22) a. *Bre, hei, om necunosătoriu...* (CD.1698, 125)
 b. *Ce ți-i voia, măi?* (NL~1750–66, 21)

²⁷Vezi GALR, II, *Conectori frastici și transfrastici*, §3.2 și Manu Magda (2009a, p. 482–483).

²⁸„Interjecțiile prin care este apelat destinatarul sînt numite *adresative* sau *apelative*. În rîndul lor, există o oarecare structurare prin specializarea unor interjecții pentru destinatari cu trăsătura [+uman]: *hei, mă, măi, fa/fă, alo, bă, băi, bre, pst...* În multe situații, interjecțiile adresative însoțesc substantive în cazul vocativ, întărind valoarea adresativă a acestora. Dintre interjecțiile cu destinatari [+uman], numai *fa/fă* este specializată, pentru destinatari de sex feminin, ca urmare a provenienței sale din substantivul *fată*” (Croitor, în GALR, I, p. 667).

²⁹Cf., pentru acest subiect, Chivu et al. (2015).

³⁰Vezi Manu Magda, în GALR, II, p. 893–895.

2.3.2. BRE, MĂI, MĂ, FĂ, MĂRE³¹ (ultimul termen dispărut din uz)

ROMÂNĂ DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Interjecții adresative mai frecvente, în secolul al XIX-lea³², sînt: *bre, măi, mă, fă, măre*:

- (23) a. „Nu vă temeți, **măre**, lăsați” (N. Filimon)
 b. „**Fa, fă** Ioană” (V. Alecsandri)
 c. „Of! **mări frate**” (V. Alecsandri)
 d. „Și ce-ai să-i faci, **măi Neagu?**” (V. Alecsandri)

ROMÂNĂ MODERNĂ

În utilizarea acestor termeni de interpelare care exprimă îndemnul la luare de contact între vorbitori și stimulează declanșarea comunicării (*hei, ei, e, măi, mă, băi, bă, bre, fa, fă, făi, tu*)³³ au intervenit, în timp, modificări structurale și funcționale. Termenii, în discuție, sînt folosiți, cu precădere, în registrele non-standard (regional, popular). Excepție fac *mă!*, *măi!*, prezente în comunicarea familiară chiar și a unor categorii de vorbitori educați (de pildă în limbajul presei vorbite). În acest sens, se remarcă o tendință de slăbire în intensitate a valorii de utilizare a formulelor de politețe și de întărire a valorii apelativelor interjecționale *mă, bă, băi, bre, tu*.

- (24) a. **Măi** Mărine, te mai pui cioban la vară? Mă pui, **bă** nea Ioane. (TDO, 997)
 b. **Mă**, nu știu dacă ți-e de folos ce ți-am spus eu. (IVLRA: 42)
 c. – **Vrei** să mă conduci acuma pă mine pă la spate... **Băi**, dumneata vrei să-ți spui ceva? (? , 2004).
 – Caragiale avea o vorbă: „Ce să caute neamțu’ în Bulgaria?” „Ce caută, **bă**, românul’ în Irak, **băi?**” „Ce cauți, **bă**, la noi, **bă?** Cin’ te-a trimis?” (? , 2003).
 d. A: **Măi!** Eu spun o chestie foarte serioasă! Dă bine, **mă!**
 B: **Stați, bă!**... (? , 2003).

2.4. Interjecții cu valoare de conectori transfrastici

2.4.1. ADEVĂR(AT) (lat. *ad + de + verum*)³⁴ și AMIN³⁵ (sl. *aminu* < gr. *amin*, ebr. *amen*)

Interjecțiile pot avea diverse valori comunicative (consemnate mai sus) sau pot funcționa drept conectori pragmatici. Cu această ultimă funcție, unele sînt specializate pentru anumite contexte: *amin*, *bogdaproste*, *aleluia* și *osana* aparțin limbajului religios ritualizat; altele sînt folosite, de exemplu, ca semnale demarcativă, în texte administrative (scrisori, documente oficiale, legi), care impun o exprimare concisă, lipsită de ambiguitate. În esență, aceste semnale pun în valoare instrucțiunile conținute în textul la care sînt anexate. (Vezi cazul interjecțiilor arhaice, izolate, cu aspect clișeizat³⁶ *adevăr* (25a–c) și *amin* (26a–c). Prima dintre ele a ieșit din uz, a doua este utilizată astăzi numai în limbajul bisericesc.)

DOCUMENTE

³¹ MĂRE interj. 1) (se folosește pentru a exprima mirare, nedumerire, curiozitate). 2) (folosit și ca termen de adresare) Măi. [Var. *mări*] / cf. alb. *more*, ngr. *moré* (NODEX, 2002, s.v.).

³² Apud Croitor, în Chivu et al. (2015, p. 276–281).

³³ Cf. Manu Magda, în GALR, II, p. 893–895.

³⁴ Cf. DEX-online, s.v. *adevărăt*², –ă.

³⁵ Există o serie de interjecții (propriu-zise) împrumutate din alte limbi. Unele împrumuturi au fost făcute în limba veche (*aleluia*, *amin*, *osana* din limba slavă, *bogdaproste* din limba bulgară, *bre* din limba turcă, *haide* din limbile turcă, bulgară și neogreacă etc.), altele în perioada modernă și contemporană (Croitor, în GALR, 2008, I, §5.1). În DEX-online, s.v. AMIN interj. 1) (se folosește ca formulă de încheiere în textele religioase, în rugăciuni etc.) Adevărat; așa să fie. 2) *fam.* S-a terminat!; adio! / < sl. *aminu*, sursa: ? (2002).

³⁶ „Tendința limbilor naturale este de a clișeiza sensurile procedurale de succes și de a forma colocații cvasistabile din sintagme inițial libere” (Ștefănescu, 2007, p. 215).

- (25) a. *Adevăr, făcut-am tocmeală, ce Domneata ai trimes credincios mării tale de credință [...]* (DÎ, XXXI, Scrisoare, Transilvania, 1600)
 b. *Și să fiț Dumiiile-voastre sănătos, adevăr.* (DÎ, XCVII, Scrisoare, Suceava, [1593–1597])
 c. *Pântru aceeaa dăm știre domiitale și să te veselești de la Dumnedzău, adevăru.* (DÎ, CX, Scrisoare, Suceava, [1600])
- (26) a. *Dumnezeu pre mijloc de noi. Amin.* (DÎ, XVI, Zapis de vânzare, J. Prahova, 1597–1600)
 b. *De-această vă dămu în știre și Dumnezeu să vă fie sănătoși și întru pace bună, amin.* (DÎ, XVIII, Tîrgoviște, [1599])
 c. *Dumnezeu lungească zilele domitale, amin.* (DÎ, XCIII, Scrisoare, [1593])

LITERATURĂ RELIGIOASĂ VECHE

- (27) a. *... și acmu și purure și în veci adevăru.* (? , 69^r)
 b. *Așteptămu scularé morșilor. di vecie vecului. adevăru.* (? , 121^v)
 c. *Că aceasta amu, adevăr, bună iaste și cu folos și spăsenie.* (cc².1581, 25)
- (28) a. *iarî direpșii | întru părșiiia ceriului. | amin* (? , 106^v)
 b. *Că a lui e slava și ținearea, întru nesfîrșiiții veacii veacilor, amin.* (cc².1581, 107)

3. Interjecții emotive: cazul interjecției secundare *Doamne!*

3.1. Interjecții secundare

În mod curent, în lingvistică se face deosebirea între interjecții primare, care au întotdeauna utilizare interjecțională, și interjecții secundare³⁷, care au utilizare interjecțională în virtutea semnificației lor (Ameka, 1992, p. 105).

Interjecțiile secundare se încadrează toate în subclasa interjecțiilor propriu-zise și au o funcție comunicativă emotivă. Acestea provin, în general, din substantive³⁸ și, într-o măsură mai mică, din verbe, adverbe, pronume și sintagme nominale. Subclasa interjecțiilor secundare mai înregistrează grupuri prepoziționale și propoziții împietrite.

3.2. Premise ale derivării semantice

3.2.1. În continuare, vom ilustra, pe scurt, comportamentul interjecției secundare prototipice *Doamne!* (~*Dumnezeule!*) în textele vechi românești consultate, raportat la cel din texte de română modernă³⁹.

Doamne! (~*Dumnezeule!*) aparține clasei de formule interjecționale care includ, la nivel sincron, mai multe etape ale unei cronologii derivaționale. Vom prezenta, pe scurt, etapele derivării delocutive a termenului, pornind de la utilizarea formei nominale a apelativului într-o situație de rugăciune (considerată context situațional discursiv implicit), la cea interjecțională, clișeizată, a acestuia. Această situație este creată de către un locutor care pune în scenă, împreună cu un alocutor, prin și pentru discurs, un act de limbaj implicit (cu dublă semnificație – „implorare” și, totodată, „elogiere”), adecvat situației respective. Derivarea delocutivă, de la forma nominală la cea interjecțională a termenului, se bazează, tocmai pe această dublă semnificație a actului de limbaj sugerat implicit de context.

³⁷ „Interjecțiile secundare sau improprii sînt create pe terenul limbii române din alte părți de vorbire sau din diverse sintagme ori propoziții care, în urma unei întrebuintări frecvente și prin accentuarea valorii afective, au căpătat statut de interjecții. Cînd sînt folosite cu valoare interjecțională, aceste cuvinte sau grupuri de cuvinte își pierd, total sau parțial, sensul lexical propriu, căpătînd nuanțe afective suplimentare și își schimbă comportamentul gramatical, fiind invariabile din punct de vedere morfologic și independente sintactic” (vezi Croitor, în GALR, I, *Interjecția*, §5.1).

³⁸ „Substantivele care se pot converti în interjecții secundare se grupează în cîteva clase semantice: nume de rudenie (*mamă, măicușică, tată, frate, soră*), substantive din sfera religioasă (*Dumnezeu, Domn, drac, naiba, păcat*), termeni de adresare frecvent folosiți (*domn, nene*), rar nume proprii” (Croitor, în GALR, I, *Interjecția*, §5.1.1).

³⁹ În acest sens, vezi lucrarea noastră, Manu Magda (2017).

3.2.2. Forma de bază pentru derivarea semantică a cuvîntului, în procesul de glisare spre valoarea de interjecție secundară, este cea nominală, alocutivă, cu funcția de formulă de apel adresată divinității, în cursul rugăciunii. *Domn* (< DŌM(Ī)NUS, nominativ) este utilizat, cu această funcție, în special cu desinență de vocativ, *Doamne* (< DŌMĪNE): – ca termen de adresare către divinitate (29a–d); – ca termen generic de adresare către „stăpîn, domnitor” (30a–b); – ca termen generic comun de adresare politicoasă către un bărbat, *domnule* (vocativ articulat) / pl. *domnilor* (30c).

- (29) a. *Doamne, spăsește-ne!* (cc².1581, 109)
 b. *Milosîrd ești tu, Doamne!* (cc².1581, 65/67)
 c. *Domnul den ceriu, iartă-ne noi.* (CLRV.1559, 66)
 d. *Dumnezeu, cu urechile noastre auzim.* (CLRV.1570, 96)
- (30) a. *Doamne împărate* (FD.1592–604, 168)
 b. *Zise: „Rogu-te, Doamne, <s>ă am aflat mila înaintea ochilor tăi, nu încungiura sluga ta”* (PO.1582, cap. 18, 3)
 c. *Domnilor și boierilor* (CLM.1700–50, 293)

3.3. Stadii ale derivării

În continuare, vom pleca de la ipoteza (enunțată de Olivier, 2000, p. 161 și urm.) că formațiunile interjective, identificate în diverse contexte, nu reprezintă manifestări de polisemie ale acestui termen, ci realizări lexicalizate, în plan diacronic, ale unui continuum semantic⁴⁰. Acest continuum conține mai multe stadii:

3.3.1. Stadiul de bază (situația primitivă) al procesului derivațional conține formula *Doamne!*, cu funcție nominală, ca suport pentru toate celelalte stadii. Potențialul expresiv al formulei (31) derivă din aceea că sensul termenului beneficiază de păstrarea, în memoria vorbitorului, a conținutului prototipic de rugăciune, conservat, implicit, în formula de apel.

- (31) *Aceasta grăia, că de acmu zis i fu „Doamne, spăsește-ne!”* (cc².1581, 109)

3.3.2. Primul stadiu interjecțional al expresiei se caracterizează printr-o slăbire a situației prototipice de „rugăciune” (prin ambiguizarea identității alocutorului), și conservarea exclusivă a valorii de „situație excepțională” din sfera semantică a acesteia.

ROMÂNĂ VECHĂ

Textele de română veche marchează acest stadiu prin utilizarea (și perfecționarea procedurii în faza târzie a perioadei studiate) a unor tehnici retorice convenționalizate (între care exclamația adresată deține un rol privilegiat, v. 33a–c). În triunghiul conversațional locutor – alocutor – martor, locutorul (prin elemente discursive) organizează și regizează discuția, asigură o atmosferă favorabilă comunicării, prefigurînd un dialog cu un potențial receptor (32a–d), căruia îi revine un rol activ în crearea semnificațiilor. „Grație expunerii adresate, destinatarul încetează a fi o entitate abstractă, virtuală, devenind parte integrantă a unei construcții dialogale, în care i se atribuie *rolul de confident, dar și de coparticipant* la formarea textului” (Cvasnî Cătănescu, 2006, p. 75).

- (32) a. *Ce și David amu răpștind arătă-se: „Pînă cînd păcătoșii, Doamne, pînă cînd păcătoșii laudă-se?”* (cc².1581, 2)
 b. *Și dzise Avraam: // „Doamne Dumnezeu, den ce voi cunoaște că voi birui acesta?”* (PO.1582, cap. 15, 8)

⁴⁰Cf., în acest sens, Olivier (2000): „...nous ferons l’hypothèse d’un *continuum sémantique* reliant ces différents emplois. Selon nous, on ne peut conclure à une véritable polysémie : chaque emploi porte la trace des types d’emplois qui le précèdent dans l’ordre dérivationnel... chaque emploi porte la trace des types d’emplois qui le précèdent dans l’ordre dérivationnel. La classe des *formules interjectives* laisse voir dans un même état de langue plusieurs étapes d’une chronologie dérivationnelle” (p. 161).

- c. *Că pre adevărat, Doamne, au călcat împărății Asiriei limbile și păgînii.* (? , 71)
 d. *„Ce este omul, Doamne, de-ai făcut pentru el atîta mărire?”* (? , 294)
 (33) a. *Doamne, Domnul nostru, cît iaste de minunat numele tău [...]!* (? , 29)
 b. *O, cît sîntu de înfricoșate lucrurile tale, Doamne!* (? , 63)
 c. *O, Doamne, împăratul mieu, atîta dragoste și pateme ai pus pentru noi.* (? , 160)

Cu toate că nu am identificat, în textele vechi, stadiul interjecțional final, am atestat, la cronicari, două exemple marcînd faza de pragmatizare foarte avansată, prezentă și astăzi în româna vorbită:

- (34) *Într-una de dzile, cu meșterșug i-au împărțit, pre unii la o samă de agii curții sale, la ospătu, văz doamne, pre alții la alți agi și la masa sa...* (CLM.1700–50, 227^t, zac 19)
 (35) *Scris-au veziriul cu scîrbă la pașa de Tighine, dzicînd că beul de Moldova este un ghiaur și știe toate ce să facu la Moscu și la Ieși, de le scrie tot adevărat la Poartă „iar tu ești, vedzi doamne, busurman și nu știi nemic!”* (NL~1750–66, 196)

3.3.3. În stadiul interjecțional final, toate utilizările derivate ale termenului *Doamne!* conservă, din situația primitivă, emoția sugerată de exclamație și de gestul interjectiv. În acest ultim stadiu al derivării delocutive, termenul, în discuție, atinge un nivel avansat de pragmatizare, dobîndind funcția prototipică de intensificare. Comunicarea își pierde substratul primitiv sacru și trece într-o situație de comunicare profană. *Doamne!* interjectiv se apropie de valoarea interjecțiilor *Ah!*, *Oh!*, cu care se și însoțește, și care marchează gradul înalt de emotivitate, dar pornind de la o situație primitivă diferită – cea a strigătului (vezi 36a,b)⁴¹.

ROMÂNA MODERNĂ

În româna modernă, „*Doamne!*” a dobîndit valoare interjecțională datorită conținutului său afectiv special, desemnînd numele divinității supreme. „*Doamne!*” pierde rolul de adresare sau de chemare, ca în situațiile cînd este folosit cu sensul propriu, fiind utilizat în exprimarea unei reacții emotive, cu valoare interjecțională.

În calitate de interjecție secundară, „*Doamne!*” realizează enunțuri (nestructurate) independente sintactic, prefăcînd sau încheind alte enunțuri pe care le completează afectiv. Diferența față de varianta substantivală este reflectată de intonație⁴².

- (36) a. *Oh, Doamne, nu poți să-ți imaginezi! O să las o parte din mine, aici, în capitală!* (online)
 b. *Și vine chelnerița, vede în ziar poza din tinerețe a actorului și zice, topită de emoție: „Vai, Doamne, cît era de frumos!”* (online)

În mod prototipic, aceste enunțuri se asociază cu sintaxa exclamativă⁴³. Generate de formațiunea în discuție, exclamațiile nominale însoțesc, cel mai adesea, construcții exclamative (de tip „*wh*”)⁴⁴ conținînd tipare sintactice caracterizate prin prezența elementelor exclamative de gradare și de intensificare ale adjectivului sau ale adverbului⁴⁵. Respectiv enunțuri includ, în primele poziții din șirurile sintagmatice prin care se realizează, elemente exclamative de tipul:

- pronumele (adjectivul) *ce* (37a), urmat uneori de adverbul *mai* (37b), de prepoziția *de* (37c) sau de amîndouă:

⁴¹ „Si l'on arrive au même type d'effet avec MD, unité obtenue par dérivation à partir d'une expression à contenu descriptif, qu'avec un cri parlé, c'est bien que la situation primitive de MD se prête à une telle évolution, même si celle-ci n'a rien d'automatique” (Olivier, 2000, p. 172).

⁴² „Caracterul de enunțuri esențial exclamative al interjecțiilor este, în general, marcat în plan suprasegmental” (GALR, II, p. 969).

⁴³ Cf., în acest sens, Vișan (2002, p. 415–424).

⁴⁴ Cf. Vișan (2002, p. 416). Autoarea face deosebire între exclamații, enunțuri cu o anumită forță ilocutionară expresivă, și construcții exclamative, propoziții putînd fi definite, ca atare, în funcție de trăsăturile lor semantico-sintactice.

⁴⁵ Vezi GALR, I, Interjecția, §4.1. și II, Enunțul, §4.2.

- (37) a. *Doamne, ce a apărut în Scornicești! E o statuie tare ciudată.* (online)
 b. *Doamne, ce mai viață!* (online)
 c. *Doamne, ce de bani! 400.000.000 de euro „mișcă” finala Champions ...* (online)

- adjectivul pronominal *cît* (singur sau urmat de prepoziția *de*):

(38) *Doamne, cît de mult o iubește!* (online)

- *unde, cum, unde nu* (însoțite, în anumite construcții, de adverbul *mai*, situat la distanță față de conjuncție):

(39) *Doamne, cum a putut să iasă Miron Cozma din casă!* (online)

Funcția de intensificare (focalizare, gradare, modalizare) a interjecției are două componente (una explicită și una implicită):

- adresarea directă, realizată prin apel la alocutivul „*Doamne!*” (numele divinății supreme), conținută în exclamația nominală;
- implicarea unui martor de maxim prestigiu în aprecierea, conținută în construcția exclamativă, care succedă exclamației nominale și vehicularea implicită a unui act lingvistic de prezentare (*uite!*).

Funcțiile comunicative ale termenului sînt o expresie a gradului de angajare a locutorului în actul comunicativ exprimat prin construcția exclamativă pe care, de regulă, o prefațează.

4. Considerații finale

În paginile precedente, am semnalat unele aspecte ale variabilității semantice dezvoltate, în plan diacronic, de cîteva dintre cele mai semnificative interjecții alocutive ale românei.

Lucrarea de față a evidențiat faptul anumite texte din secolul al XVI-lea dețin un număr mare de forme prin care se realizează categoria semantico-pragmatică a prezentării. Aceste forme sînt adaptate la specificul comunicării de tip juridic și administrativ pe care o practică. Au fost identificate, de asemenea, în literatura religioasă, interjecțiile prezentative livrești, caracteristice limbii scrise (*adecă, iată*).

Interjecțiile hortative și adresativele, specifice limbii vorbite, au o pondere comunicativă mai redusă în româna veche; ele se regăsesc în limba scrisă din epoca pefanariotă și fanariotă.

În textele analizate, am înregistrat forme care și-au modificat statutul funcțional (semantic și gramatical), evoluînd în mai multe direcții:

- de la clasa verbului spre clasa interjecției sau invers (prezentativele, hortativele);
- de la clasa interjecției spre clasa numelui (conativele);
- dinspre diverse alte clase morfologice spre clasa interjecției (interjecții secundare).

Prin utilizare repetată, cu anumite valori, în contexte identice, unele formațiuni tind să se pragmatizeze, devenind mărci de comunicare.

Formațiunile investigate asigură continuitatea funcțională, păstrînd în româna modernă unele dintre valorile deja înregistrate în limba veche (consemnate în dicționare și identificate în texte aparținînd perioadei premoderne), la care s-au adăugat altele noi. Astfel, am consemnat în româna modernă următoarele⁴⁶:

- interjecția prezentativă textuală *iată* pătrunde în comunicarea orală „semiformală”, preluînd atribuțiile prezentativului *uite* (în calitate de marcă a cunoașterii perceptuale);
- colocvialul *uite*, inexistent în româna timpurie, în contexte informale și semiformale, cumulează mai multe valori – manifestînd diverse grade de deplasare către altă funcție decît cea prototipică (contribuie la structurarea discursului, marcînd începutul unei replici în dialog sau o secvență de citare/enumerare ori evidențiază anumite roluri argumentative);

⁴⁶Pentru tratarea acestui subiect, cf., între altele, lucrarea noastră, Manu Magda (2009a).

- interjecțiile hortative ocupă astăzi un loc important între elementele care au funcția de mobilizare și demobilizare verbală: *hai(de)* este interjecția prototipică a acțiunii lingvistice.

Formațiunile lingvistice de tipul interjecției secundare *Doamne!* analizate aparțin categoriei alocutivelor pragmatizate, fiind deosebit de frecvente în uzul românei actuale. Acestea funcționează ca mărci comunicative (de intensificare, focalizare, gradare) în contexte tot mai largi de utilizare⁴⁷.

Bibliografie

A. Corpus

- A.1620 = Alexandria, în Zgraon, Fl. (ed.), *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. 11, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2006.
- CC².1581 = Coresi, *Cartea cu învățătură*, ed. S. Pușcariu & Al. Procopovici, Atelierele Grafice Socec, București, 1914.
- CD.1698 = Dimitrie Cantemir, *Divanul*, în *Opere complete*, I, *Divanul*, ed. V. Căndea, București, Editura Academiei, 1974, p. 103–405.
- CLM.1700–50 = Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958.
- CLRv = Mareș, Al. (coord.) (2016). *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (1521–1639), Editura Academiei Române, București.
- CPR = *Cărți Populare Românești*, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, [f.a.]
- CTd.1600–40 = *Codicele Todorescu*, în Drăganu, N. (ed.), *Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, p. 191–229.
- CS.1609–18 = *Codex Sturdzanus*, ed. Gh. Chivu, Editura Academiei Române, București, 1993.
- CV.1563–83 = *Codicele Voronețean*, ed. M. Costinescu, Editura Academiei Române, București, 1981.
- Dî = Chivu, Gh., Georgescu, M., Ioniță, M., Mareș, Al. & Roman-Moraru, Al. (eds) (1979). *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București.
- FD.1592–604 = *Floarea darurilor*, în Roman Moraru, Al. (ed.) (1996). *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1, Editura Minerva, București, p. 119–182.
- ICP~1700 = Ioan Cantacuzino, *Patru apologii pentru religia creștină și Patru orații, traduse în limba română la mijlocul secolului al XVII-lea de Nicolae Spătarul (Milescu)*, ed. E. Dima, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010, p. 3–127.
- IVRLA = Ionescu-Ruxăndoiu, L. (coord.) (2002). *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, Editura Universității din București, București.
- NL~1750–66 = Ion Neculce, *Letopisețul*, în Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. I. Iordan, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, ed. a II-a, 1959.
- NT.1648 = Simion Ștefan (ed.), *Noul Testament (Bălgrad/Alba Iulia)*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 1998.
- PO.1582 = *Palia de la Orăștie*, ed. V. Pamfil, Editura Academiei, București, 1968.
- TDM II = *Texte dialectale, Muntenia. II*, publicate sub redacția lui B. Cazacu, de P. Lăzărescu, M. Marin, B. Marinescu, V. Neagoe, R. Pană și M. Vulpe, București, 1975.
- TDN = *Texte dialectale și glosar, Bistrița-Năsăud*, publicate de M. Marin și M. Tiugan, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, București, 1987.
- TDO = *Texte dialectale, Oltenia*, publicate sub redacția lui B. Cazacu, de C. Coșuț, G. Ghiculete, M. Mărdărescu, V. Șuteu și M. Vulpe, Editura Academiei, București, 1967.

B. Referințe

- Ameka, F. (1992). *Interjections: The universal yet neglected part of speech*, în „Journal of Pragmatics”, vol. 18, nr. 2–3, p. 101–118, [Crossref](#).
- Avram, M. (1997). *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București, p. 291–295.
- Chivu et al. (eds) (2015). *Studii de istorie a limbii române: Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, Editura Academiei Române, București.
- Cuenca, M.J. (1997). *Defining the indefinable? Interjections* (abstract), Fifth International Cognitive Linguistics Conference, Vrij Universiteit, Amsterdam, 14–19 iul.
- Cuenca, M.J. & Hilferty, J. (1999). *Introducción a la lingüística cognitiva*, Editorial Ariel, Barcelona.
- Cvasnii Cătănescu, M. (2006). *Retică publicistică. De la paratext la text*, Editura Universității din București, București.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie veche (literele A–B, C, F–I, D–De, J, L–Lojniță), coordonator Sextil Pușcariu, Socec & comp. și C. Sfetea, București, 1913–1949.

⁴⁷Structuri asemănătoare prezintă interjecțiile secundare de tipul „*Mamă!*” (v. Manu Magda, 2009c)

- Felecan, N. (1994). *Elemente arhaice latine în graiurile din nordul țării*, în „Buletinul științific, seria A, Filologia”, vol. IX, p. 37-43.
- Frâncu, C. (2009). *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iași.
- GALR = Guțu Romalo, V. (coord.) (2008). *Gramatica limbii române. I. Cuvântul. II. Enunțul*, tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române.
- GBLR = Pană Dindelegan, G. (coord.) (2010). *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București.
- Gonçalves, M. (2000). *Sur le statut linguistique de l'interjection*, în „Actas del VIII congreso de Lingüística General”, Universidad Autónoma de Madrid, p. 14, [online].
- Gonçalves, Miguel (2002). *A Interjeição em Português. Contributo para uma Abordagem em Semântica Discursiva*, FCT/FCG, Lisboa.
- Hopper, P.J. & Traugott, E. C. (1993). *Grammaticalization*, ed. I-a, Cambridge University Press, Cambridge (ed. a II-a: 2003).
- Manu Magda, M. (2008). *Limba română vorbită*, în GALR, II, p. 869–904.
- Manu Magda, M. (2009a). *Indici de alocutivitate în limba română actuală (clasa alocutivelor interjecționale)*, în Pană Dindelegan, 2009, p. 459–491.
- Manu Magda, M. (2009b). *Prezentativele în textele dialectale românești*, în „Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie”, vol. I, Bala Mare, 19–21 sept. 2009, Editura Mega, Cluj-Napoca, p. 189–205.
- Manu Magda, M. (2009c). *Un alocutiv pragmatizat în limba română*, în „Limba română”, vol. LVIII, nr. 2, p. 230–237.
- Manu Magda, M. (2014). *Vorbirea directă în texte românești din secolul al XVI-lea*, în Zafiu, R. et al. (eds), *Limba română: diacronie și sincronie în studiul limbii române*, I, Editura Universității din București, București, p. 287–296.
- Manu Magda, M. (2017). *Gramatică și pragmatică. Un studiu de caz: interjecția Doamne! în limba română*, în Dragomirescu, A. et al. (eds), *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu doamnei profesoare Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, Editura Universității din București, București, p. 265–276.
- Olivier, C. (1985). *L'art et la manière : comment dans les stratégies discursives*, în „Langages”, vol. 20, nr. 80, déc. 1985, p. 71–98, [Crossref](#).
- Olivier, C. (2000). *L'interjection mon Dieu : variabilité sémantique et situations de discours*, în „Cahiers de praxématique”, nr. 34, p. 161–189, [online].
- Pană Dindelegan, G. (ed.) (2009). *Dinamica limbii române actuale*, Editura Academiei Române, București.
- SOR = Pană Dindelegan, G. (ed.) (2016). *The Syntax of Old Romanian*, Oxford University Press, Oxford; [Anexe online](#).
- Ștefănescu, A. (2007). *Conectori pragmatici*, Editura Universității din București, București.
- TDRG = Tiktin, H. (2004). *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Traugott, E. C. (1989). *On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change*, în „Language”, vol. 65, nr. 1, p. 31–55, [Crossref](#).
- Traugott, E. C. (1995). *Subjectification and Grammaticalization*, în Stein, D. & Wright, S. (eds), *Subjectivity and Subjectivization in Language*, p. 31–54, Cambridge University Press, Cambridge.
- Vișan, R. (2002). *Observații asupra sintaxei exclamativelor cu ce, ce de, cât și cum în română*, în Pană Dindelegan, G. (coord.), *Perspective actuale în studiul limbii române: actele colocviului Catedrei de Limba Română, 22–23 noiembrie 2001*, Editura Universității din București, București, p. 415–425.
- Zafiu, R. (2005). *Conjuncțiile adversative din limba română: tipologie și niveluri de incidență*, în Pană Dindelegan, G. (coord.), *Tradiție și inovație în studiul limbii române*, Editura Universității din București, București, p. 239–252.